

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)

Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci, Yazar İsmail alışkan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, 2016), 350 Sayfa, ISBN: 9789758190645)

The Occurrence Period of Political Tafsir, author İsmail alışkan (Ankara: Ankara Okulu Publications. 3. Edition, 2016), 350 pages, ISBN 9789758190645)

Deęerlendiren/Reviewed by
Zeynep CERAN

Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Doctoral Lecturer, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Sivas, Türkiye

zceran@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7975-0781>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliř Tarihi/Date Received: 23/02/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 20/03/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2023

Atıf / Citation: Ceran, Zeynep. “İsmail alışkan. Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci. Ankara: Ankara Okulu Yayınları. 3. Baskı, 2016, 350 s.”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Nisan/April 2023), 421-429.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial

4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAř / Türkiye

Öz

Dünya hayatının, önemini hiçbir zaman yitirmeyen ve hemen her alanda etkisini sürdüren olgusu siyaset, tarih boyunca insanın ilâhî vahye yaklaşımında etkili olmuştur. Toplumun hangi kademesinde yer alırsa alsın İslam coğrafyalarında yaşamış veya yaşamakta olanlar için de aynı durum geçerlidir. Nitekim Kur'an vahyinin anlaşılması, insanlara aktarılması ve hayata uyarlanması olarak tarif edebileceğimiz tefsir ilmi kapsamında ortaya konanlar siyasal algılamalardan fazlasıyla etkilenmiştir. Lafzı aynı kalmakla birlikte, gerek metnin özel yapısından, gerekse onu anlamaya çalışanın yaşam şartlarından ve yorumlama faaliyetinin kendi mahiyetinden dolayı Kur'an sayısız yoruma açık hale gelmiştir. Bir tefsir akademisyeni olarak müellif bu eserinde siyasetin Kur'an tefsiri üzerindeki etkisini İslam tarihinin ilk yüzyıllarında yaşananlar bağlamında ve olabildiğince tarafsız bir tutumla ele almıştır. Müellifin temel hareket noktası birtakım şekilsel farklılıklara rağmen siyasî düşüncenin tüm toplumları etkilediği ve Kur'an'a karşı kavram karmaşalarından ve fikir curcunalarından uzak, akliselim yaklaşımların sergilenebilmesi için geçmişin daha dikkatli okunması gerektiğidir. Siyasî hadise ve hedeflerin yönlendirdiği tefsirin "siyasal tefsir" adıyla ve geniş bir yelpazede değerlendirildiği eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü siyasal tefsirin ilk dönem tarihî arka planına ayrılmıştır. Birinci bölümde ise siyasal tefsirin teorik boyutu özellikle ilk siyasal ayrılmalar örneğinde sunulmuştur. İkinci bölüm tefsirin siyaset malzemesi haline getirilmesinde bir yöntem olarak değerlendirilen ideolojik okumalar mercek altına alınmıştır. Üçüncü bölüm ise siyaset teorisinin Kur'an ile desteklenmeye çalışılan kavramsal unsurlarına ayrılmıştır. Bu bölümde siyasetin iki aslı tarafı olan yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin Kur'an'a yaklaşımı nasıl belirlediği, bazı ayetlerin bu ilişkiler içerisinde nasıl kullanıldığı ortaya konmuştur. Konunun genişliğinden dolayı belirli bir zaman dilimiyle sınırlı tutulmuş olsa da eser, tefsirin bugün geldiği noktanın doğru tahlil edilmesinde bir kilometre taşı mesabesinde dir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Siyasal Tefsir, Oluşum Süreci, İdeolojik Yaklaşım.

Abstract

In worldly life the phenomenon of policy which has never lost its importance and continues to be influential in almost every field, has had a say in man's approach to divine revelation throughout history. The same is true for those who have lived or are living in Islamic geographies, no matter what level of society they belong to. As a matter of fact, what is revealed within the scope of the science of tafsir, which we can describe as understanding the revelation of the Qur'an, transferring it to people and adapting it to life, has been greatly influenced by political perceptions. Although the wording remains the same, the Qur'an has become open to countless interpretations due to the special structure of the text, the living conditions of those who try to understand it, and the nature of the interpretation activity. As a tafsir scholar, the author, in this work, deals with the effect of politics on the interpretation of the Qur'an in the context of what happened in the first centuries of Islamic history and as objectively as possible. The main starting point of the author is that despite some formal differences, political thought affects all societies and the past should be read more carefully in order to display sensible approaches to the Qur'an, away from conceptual confusion and intellectual turmoil. The work, in which the tafsir, guided by political events and targets, is evaluated under the name of "political tafsir" and in a wide range, consists of an introduction and three parts. The introduction is devoted to the historical background of the first period of political commentary. In the first part, the theoretical dimension of political commentary is presented especially in the example of the first political separations. In the second part, ideological readings, which are considered as a method in making tafsir a political material, are scrutinized. The third chapter is devoted to the conceptual elements of political theory that are tried to be supported by the Qur'an. In this section, it is revealed how the relationship between the two main sides of politics, the ruler and the ruled, determines the approach to the Qur'an, and how some verses are used in these relations. Although it is limited to a certain period of time due to the breadth of the subject, the work is within a kilometer of the correct analysis of the point where tafsir has reached today.

Keywords: Tafsir, Political Tafsir, Occurrence Period, Ideological Approach.

İnsan elinden çıkma hiçbir üretimin tek yönlü olmadığı, tek bir sâikten etkilenmediği malumdur. İlâhî vahyi anlama, anlamlandırma çabası olarak tarif edebileceğimiz tefsir faali-

yetlerinin ürünleri için de bu durum geçerlidir. “Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci” adlı eserinde tefsir akademisyeni müellif İsmail Çalışkan tefsir kapsamında değerlendirilebilecek düşünsel üretimlerin belirleyicilerinden belki de en önemlisini, siyaset olgusunu klasik dönem çerçevesinde değerlendirmiştir. Eser ilk olarak 2003 yılında yayınlanmış, 2012 yılında ikinci kez basılmıştır. Eserin tanıtımında esas aldığımız ise yeni düzenlemelerle 2016 yılında gerçekleştirilmiş üçüncü baskısıdır.

Öncelikle belirtmeliyiz ki hangi tarihte yayınlanmış ve kaç farklı değerlendirmeye tâbi tutulmuş olursa olsun müellifin bu eseri İslam dünyasının çok temel problemlerinin kaynağına ışık tutması hasebiyle her dönemde özgünlüğünü korumaktadır. Eserin daha önce Burhan Sümertaş tarafından yapılan değerlendirmesi Marife dergisinde; Mehmet Paçacı tarafından yapılan değerlendirmesi ise İslâm araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca eser, Murat Kayacan tarafından kaleme alınıp Din ve Bilim adlı dergide yayınlanan “Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci Adlı Eser Bağlamında Siyasal Tefsirin Serüveni” başlıklı bir makaleye konu olmuştur. Hepsini birbirinden kıymetli bu çalışmalarda müellifin eseri daha çok tefsir tarihi ve usulü açısından değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Bahsettiğimiz çalışmalarda eserle ilgili ulaşılan sonuçlar da doğal ve haklı olarak tefsir ilminin kendine ait kuralları içerisinde kalmıştır. Biz ise değerlendirmemizin merkezine, tarihte olduğu gibi günümüzde de İslam coğrafyalarında çok büyük sıkıntıların kaynağı durumundaki “Kur’an’ı siyasî okuma olgusu” nu almak istedik. Öncelikli hedefimiz özelde ilahiyat fakültesi öğrencileri genelde Kur’an ile iletişim halinde olan tüm müslüman toplumun, günümüz problemlerinin kaynağına ilişkin kuşatıcı bir bakış açısı geliştirmelerine söz konusu eser örneğinde katkıda bulunmaktadır. Zira doğası itibarıyla zaten karmaşık ve zor bir alan olan siyaset, Kur’an’a dayandırılan ideolojiler eşliğinde müslüman toplumlarda iyice içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Dolayısıyla biz bu eseri tahlil ederken daha güncel, daha toplumsal ve daha pratik bir faydayı hedefliyoruz.

Eserin giriş bölümü siyasal tefsirin Hz. Peygamber döneminden başlayıp dört halife, ardından Emevî ve Abbasî iktidarları içerisinde geçirdiği oluşum ve gelişime ayrılmıştır. Burada devlet olgusunun ve dolayısıyla siyaset algısının şekillenmesinde tarihsel yaşanmışlıkların, ayrıca Peygamber döneminin toplum ve devlet algısı ile sonraki dönemlerdeki algı arasındaki önemli farkların insan hayatında Kur’an’a verilen konumu nasıl belirlediği ortaya konmuştur. Giriş bölümünde verilen bilgilerin eserin geri kalanında tefsir siyaset ilişkisine dair ileri sürülen tezlere zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Zira Kur’an ayetlerine maksadını aşan siyasal anlamların verilmesinde, Peygamber dönemi ile sonraki dönemler arasındaki bu algı farklarının gereği gibi takdir edilememesi önemli rol oynamıştır.

Eserin birinci bölümünde, çalışmanın ana konusunu teşkil eden siyasal tefsirin kavramsal zemini Haricî, Şiî, Mutezilî ve Sünnî Kur’an yorumları örnekliklerinde oluşturulmuştur. “Siyasî tefsir” ile tam olarak neyin kastedildiği sorusuna cevap aranan bu bölümde, bahsi geçen Kur’an yorumlarının arka planında yatan tarihsel olaylar ve bu olaylardan etkilenen yönetici ve yönetilen konumundaki insanların izledikleri düşünsel ve davranışsal tutum ortaya konmuştur. Müellife göre tarihsel süreç içerisinde siyasî tefsir “ideolojik yorum” ve “siyaset felsefesine ilişkin yorum” olmak üzere iki yönden gelişmiştir. İdeolojik yorum daha çok, bireyin kendi mensubu olduğu grubun düşüncelerini haklılığını ispatlarken ve onun menfaatle-

rini korumaya çalışırken Kur'an ayetlerini kullanmasıdır. Müellif bir insanın, kendisini ait hissettiği grubu en iyi olarak göstermek adına sağlam ve inandırıcı deliller bulma çabasını bir noktaya kadar makul karşılamakla birlikte, Kur'an'ın bu amaçla kullanılmasını şiddetle eleştirmektedir. Zira İslam tarihinin hemen her döneminde sergilenmiş bu tutumun başta hiç kastedilmeyen veya önceden kestirilemeyen sonuçları olmuştur. Siyasî tefsirin geliştiği ikinci mecra olan siyaset felsefesine ilişkin yorum ise "belirli bir siyasî yapının zemini hazırlanırken ve yetkileri belirlenirken Kur'an ayetlerinin delil getirilmesi" dir. Ne kadar iyi niyetle geliştirilmiş olursa olsun nihayetinde insanın üretimi olan her türlü yapıda yetkilerin Allah'ın kitabına dayandırılması, bu yetkilerle gerçekleştirilebilen yanlış uygulamalara hatta zulümlere meşruiyet kazandırmıştır. Müellif siyasî tefsirin geliştiği iki mecraı tarihsel yaşanmışlıklar örneğinde sunarken bunların, tefsirin temel problemlerine karşı farklı grupların izledikleri düşünsel yöntemlerden ve geliştirdikleri çözümlerden destek aldığını vurgulamıştır. Bu problemler arasında en önemlileri Kur'an'daki müteşâbihler ve tefsir-tevil ayrımıdır. Farklı siyasî grupların geliştirdikleri müteşâbih, tefsir ve tevil tanımları kendilerini haklı, karşı tarafı haksız hatta kâfir olarak göstermelerini destekler mahiyettedir. Anlaşıldığı üzere Kur'an hakkında salt ilmî ya da düşünsel olduğu zannedilen pek çok çabanın arka planında bir siyasî hedef yer alabilmektedir.

Müellif tefsirin bütünsel tarihini Hz. Peygamber dönemiyle başlatmanın kolaylığına rağmen siyasal tefsirin tam olarak hangi dönemle başlatılacağını anlamanın zorluğunu zikreder. Zira sahabe döneminde de birtakım fikir ayrılıkları yaşanmış olmakla birlikte bunun tefsire yansımaları son derece sınırlıdır. Bunun sebepleri arasında sahabenin nisbeten daha sade bir hayat yaşamasını, zorlandığı konularda Hz. Peygamber'e danışabilmesini ve özellikle Hz. Peygamber'in birleştirici konumunu sayabiliriz. Fakat Hz. Peygamber'in vefatının ardından sahabenin son dönemlerinde, özellikle Hz. Ali'nin hilafeti süreciyle birlikte müslümanların kendi siyasî düşüncelerini Kur'an ayetlerini ve onlara getirdikleri yorumları kullanarak haklı gösterme çabaları artarak devam etmiştir. Müellif bu durumu çeşitli örneklerle açıklamaktadır. Ona göre tefsirde siyasal yaklaşımların etkisini arttırmasına ortam hazırlayan olayların yanı sıra daha önce bahsettiğimiz muhkem-müteşâbih ayrımı ile ayetlerin açıklanmasındaki tefsir-tevil farkı itici güç olmuştur. Bahsi geçen kavramların Kur'an'daki ve yaşanan hayattaki karşılıklarının farklı siyasal görüşlere hizmet edecek şekilde ifade edilmesi, lafzı hep aynı kalmakla birlikte ayetlere yüklenen anlamlarda büyük bir çeşitliliği beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle müellif "siyasal tefsir" kavramını tüm siyasî düşünce farklarının Kur'an ayetlerine getirilen açıklamalardaki belirleyici etkisini içerisine alacak kadar geniş tutmak gerektiğini savunur. Böylece siyasî tefsirin belirli bir kişiye veya topluluğa has kılınmamasının da önüne geçilmiş olur. Sonuç olarak Haricî, Şîî, Mutezîlî ve Sünnî Kur'an yorumları siyasal tefsirin kendini gösterdiği tek alanlar değil, belki siyasal tefsirle şekillenen ana ekollerdir.

Müellifin, siyasal tefsirin gelişmesine götüren süreç içerisinde verdiği Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Hz. Ali'nin imameti ve hilafeti, Cemal ve Sıffin Savaşları, Tahkim Meselesi gibi olay örnekleri ve bu olaylarda Kur'an ayetlerinin taraflarca nasıl kullanıldığına dair yaptığı açıklamalar konunun anlaşılmasında son derece etkili olmuştur. Müslüman coğrafyanın

katller, isyanlar, hilafet kavgaları ve en önemlisi fitne unsurları yüzünden ağır insanî ve siyasî imtihanlardan geçtiği bu dönemlerde Kur'an'a belirli açılardan yaklaşmak neredeyse bir zorunluluk olmuştur. Bugün tefsir çalışmalarında müstakil problemler olarak değerlendirilen bidat, büyük günah, halku'l-Kur'an, muhkem, müteşâbih, imamet ve daha pek çok meselede ortaya konan düşüncelerin aslında bir siyasî sürüklenmenin sonucu olduğunu söylememiz mümkündür. Örneğin büyük günah işleyen bir kimsenin dünya ve ahiretteki konumuna dair tartışmalarda kastedilen kişi sıradan bir fert değil, büyük günah işlediği düşünülen yöneticidir. İslam dünyasında siyasî karmaşanın yoğun olarak yaşandığı dönemlerde büyük günah işleme-ye dair serdedilen düşünceler ilmî bir arayışın çok ötesinde halkları siyasî açıdan yönlendirme hedefine matuftur. Eserde bu türden zor zamanların getirisi olarak müfessirlerin birbirleri hakkındaki ağır ithamlarına ve aşırılıklarına yer verilmiştir. Anlıyoruz ki ortaya çıkmasında insanî, ahlakî, kültürel, iktisadî vs. pek çok unsurun etkili olduğu toplumsal sorunlar ve önüne geçilemeyen hadiseler karşısında sağlam bir duruş sergilemek müfessirler açısından da kolay değildir. Buradan hareketle müellif Haricî, Şîî, Mutezilî ve Sünnî ekollere mensup müfessirlerden ve yazmış oldukları eserlerden bahsederken son derece tarafsız ve eleştirel bir yöntem izlemiştir. Bu yaklaşım okuyucunun tefsirdeki siyasî etkileri fark etmesine ve doğru anlamlandırmasına katkıda bulunmaktadır.

Siyasal tefsirin tarihî arka planının ve temel unsurlarının açıklanmasının ardından eserin ikinci bölümü siyasal tefsirin geliştiği ilk yöne, yani Kur'an'a ideolojik yaklaşımın mahiyetine ve onu destekleyen ortama ayrılmıştır. İdeolojik okuma son derece geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gereken bir konudur. Zira zaman ve mekân değiştikçe ideolojik okumaya konu edinilen ayetler ve meseleler çeşitlenmektedir. Örneğin Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı sorusu belirli siyasal olaylar esnasında yoğun tartışmaların konusu iken sonraki süreçlerde etkisini ve önemini kaybetmiştir. Kur'an'ın mahiyetine ve ayetlerin mesajlarına dair bugün hiç üzerinde durulmayan konuların gelecekte birer sorun olarak algılanması ve tartışılması kuvvetle muhtemeldir. Anlaşıldığı üzere siyasal tefsiri ve onun geliştiği yönleri hep aynı kalacakmış gibi değerlendirmek yanlıştır. Buradan hareketle müellif, ideolojik okumayı belirli sorulara tarih boyunca verilmiş cevaplarla sınırlandırmak yerine, ulaşmak için ideolojik okumanın yöntem olarak kullanıldığı iki temel hedefi ortaya koymakla yetinmiştir. Bunlardan ilki meşruiyet arayışında, ikincisi "kendi"ni ve "öteki"ni tanımlamada kimsenin karşı çıkamayacağı bir dayanak bulmaktır. Her iki hedefte de kastedilen dayanak Kur'an'dır. İslam tarihinin önemli bir kesiminde siyasî iktidarlar kendi meşruiyetlerine dayanak bulma konusunda Kur'an ayetlerini kullanmaktan çekinmemişlerdir. Müellif Kur'an'ın ideolojik okunmasının sebebi olarak İslam'ın kökeninde din ve devletin birbirinden ayrılmamasını görür. Öncelikle Hz. Peygamber hem bir dinî lider hem de bir devlet başkanıdır. Arap yarımadasının sınırlı coğrafyasında ve sade hayat tarzı içerisinde din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması çok gerekli değildir. Fakat sonraki dönemlerde siyasî çatışmaların teolojik problemleri beraberinde getirmesi, hayat şartlarının büyük oranda değişmesine ve çeşitlenmesine rağmen baştaki din-devlet birlikteliğini devam ettirme eğiliminin sonucudur. Siyasetle dinin belirli noktalarda kesişmesinin doğal olduğunu belirtmekle birlikte müellif, Raşit Halifeler, Emevîler, Abbasiler veya Osmanlılar fark etmeksizin herhangi bir dönemde gerçekleşen siyasal çatışmalarda Kur'an'dan delil getirilmesindeki çok temel bir mantık hatasını ortaya koymaktan da çe-

kinmez: Kur'an tüm bu olaylardan önce nazil olmuş ve nüzul süreci bitmiştir. Örneğin herhangi bir ayette bahsi geçen münafıkla kastedilenin nüzul sürecinden sonra yaşamış falanca yönetici olması aklen mümkün değildir. İlk üç halifenin ve özellikle Hz. Ali'nin taraftarlarıyla birlikte Muaviye ve Yezid gibi Emevî yöneticileri de kendi izledikleri siyasetin, gerçekleştirdikleri olayların hatta zulümlerin dayanağı ve meşruiyet zemini olarak Kur'an ayetlerini öne çıkarmışlardır. Hz. Hüseyin'in başının kesildiği Kerbelâ vakasında Yezid'in kendini ayetlerle aklayıp, rakibini aşağılaması buna örnektir. Oysa bu ayetten yıllar önce nazil olmuş ayetlerin Hz. Hüseyin'in girdiği günahlardan bahsetmesi mantığa uygun değildir. Müellif hemen her dönemin olaylarından getirdiği örneklerle bu yanlış yaklaşıma dikkat çekmiştir.

Müellif ideolojik okumanın yöntem olarak kullanıldığı ikinci alan olarak "kendi"ni ve "öteki"ni tanımlamada Kur'an ayetlerinden delil getirilmesini zikreder ve farklı siyasî yapıların ideolojik okumalarından örnekler sunar. Örneklerden birisi ayette geçen "Sırât-ı Müstakîm" ifadesinin kimilerince Ehl-i Sünnet, kimilerince Emiri'l-Müminîn ve onu tanımak olarak tanımlanmasıdır. Bu kişilere göre Sırât-ı Müstakîm üzerinde yaşayanlar kendi mensubu oldukları grubun üyeleri ise yoldan çıkanlar da doğal olarak diğerleri yani farklı grupların mensuplarıdır. Yoldan çıkanları anlatmakta kullanılan isimler son derece aşağılayıcı olabilmektedir; çerçöp ya da insanların en aşağısı anlamına gelen guşa ve gusr bunlar arasındadır. Oysa müellif Kur'an'da zikredilen Sırât-ı Müstakîm kavramının İslam'ın yolundan giden tüm müslümanları kuşatması gerektiğini, aksi takdirde birinci yorumun sahibi Sünnî kesim ile ikinci yorumun sahibi Şia taraftarlarının, doğruluk iddiası bakımından eşit seviyede olduklarını vurgular. Ne ilginçtir ki dile olan vukûfiyeti tartışma götürmeyen Zemahşerî dahi tefsirini kaleme alırken yaşadığı dönemdeki olayların etkisinden kurtulamamış ve ayetlere kendi yer aldığı tarafı haklı çıkarıp tasvip etmediği yönetimleri zalim ve aşağılık gösteren anlamlar vermekten çekinmemiştir. Müellifin, ideolojik okumanın ve içinden geçilen zamanın ruhunun ilim ehli insanlar üzerindeki büyük etkisine Zemahşerî gibi bir dil üstadından örnek getirmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte müellif, değerlendirmeye aldığı tefsirlerin tamamının en azından yazım aşamasının Abbasi dönemine denk geldiğine, bu dönemde Emevî iktidarı sona erdiği için onlara dair zikredilen rivayetlerde bir tür karalama veya olumsuzlukları abartma yoluna gidilmiş olabileceğine işaret eder. Bu durum, içerisinde siyasî mesajlar barındıran tüm tefsirlerin analitik bir yöntemle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Müellifin çeşitli vesilelerle ifade ettiği üzere, İslam tarihinin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki hemen her döneminde kendini gösteren ötekileştirme olgusu sosyal, siyasî, kültürel pek çok problemi beraberinde getirmiş, bu olgunun Kur'an'la desteklenmesi ise problemlerin çözümünü son derece zorlaştırmıştır. İlim ehlinin bilerek ya da bilmeyerek içerisine çekildiği bu çıkmazdan zararlı çıkan yine müslümanlar olmuştur. Dolayısıyla müellifin satır aralarında verdiği mesajlar hep Kur'an'a, amacı ve bağlamı dışında anlamlar yüklememek üzerinedir.

Eserin üçüncü bölümü siyasî tefsirin geliştiği ikinci yöne yani siyaset felsefesine ilişkin yorumların Kur'an ayetleriyle delillendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölümde müellif siyaset teorisi kapsamındaki dört temel soruya cevap aramaktadır. Bunlardan ilki Kur'an kavramlarına siyasî içerikli anlamlar vermenin vahyin mahiyeti açısından mümkün olup olmadığıdır. Müellif bunun imkânsızlığını savunurken vahyin iniş süreci ile ilgili çok temel bir hakikate

işaret etmektedir; devlet, toplum, yöneten, yönetilen vs. kavramların günümüzdeki karşılıkları ve tekabül ettikleri yaşamsal durumlarla nüzul sürecindeki karşılıkları birbirinden çok farklıdır. Örneğin Peygamberin hem dinî lider hem de devlet başkanı olduğu bir toplumda “halife” kavramına “yönetici” anlamı vermek mantıksızdır. Allah’ın dünyada bir halife yaratacağını ifade buyurduğu ayette de bu kelime ile kastedilen, dünyayı yöneten ve genellikle aynı hane-danın üyeleri arasından gelen bir yönetici değildir. Kur’an kavramlarının asıl anlamının daral-tılarak ya da genişletilerek siyasete zemin teşkil edecek şekilde kullanılması hem hayata dair her şeyin Kur’an’da mevcut olduğu algısından hem de siyasî yönelimine meşruiyet kazandırma kaygısından kaynaklanmaktadır. Bu türden kaygılar bir noktaya kadar anlayışla karşılanırsa da, Kur’an’ın bütünsel mesajının anlaşılması önünde ciddi engellere sebep oldukları görmez-den gelinmemelidir. Hayata dair her ayrıntının değil, onu daha anlamlı, değerli ve selim kıla-cak genel ilkelerin Kur’an’da mevcut olduğunu düşünmek daha doğru bir yaklaşımdır.

Kur’an ile siyaset teorisi arasındaki ilişkide ikinci soru siyaset teorisinin dayandığı “halife, imam, ulü’l-emr, melik, mülk, hükm ve şûra” gibi kavramlara Kur’an’dan dayanak getirmenin veya bu kavramların anlam alanı açıklanırken ayetlerden destek almanın imkânı problemidir. Müellif modern anlamda bir devlet anlayışının bulunmadığı nüzul süreci ile ku-rumsal devlet yapısının güçlendiği ve yapıya uygun kavramların geliştirildiği sonraki dönem-lerin mutlaka birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Aksi takdirde Kur’an’a, nüzul maksadı-yla hiç alakası bulunmayan anlamlar söylenmiş olmaktadır. Örneğin müfessir Tabersî ulü’l-emr kavramının zikredildiği ayetten Şiî yöneticileri anlamak için ayeti zorlamaktadır. Oysa bir yöneticinin, halkını dürüstçe ve adaletle yönetebilmesi için Şiî olması tek başına yeterli olamayacaktır. Kur’an’da her konuda olduğu gibi bu alanda da adalet, yetkinlik, güçlü iman gibi temel ilkelerden söz edilmiştir. Kur’an nüzulünden yıllar sonra ortaya çıkmış bir mezhebin mensuplarından Kur’an’da bahsedildiğini iddia etmek mantıklı bir tutum değildir. Ayrıca tüm insanlığa hitap eden evrensel bir kitabın salt belirli coğrafyadaki bir kitleyi mer-kezine alarak yönetime dair kurallar koyması onun kendi mahiyetiyle çelişen bir durumdur.

Konuyla ilgili üçüncü soru ise yasama yani kanun koyma yetkisinin Kur’an’da olduğu iddiasının ardından gelen yürütmenin mahiyetine ilişkin tartışmaları içermektedir. Daha açık bir ifadeyle yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki biçimlerini ifade etmekte kullanılan “biat, itaat, isyan, fitne, adalet” gibi kavramlara anlam yüklenirken Kur’an ayetlerinden delil getir-menin imkânı problemidir. İlk iki soruda açıklanan farklılık durumu bu problem için de geçer-lidir. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki yüzyıllar içerisinde şekillenen, özellikle yöneti-cinin başa geçme yoluyla ve yönetilen kesimin yaşadığı kültürel olgularla sürekli değişen di-namik bir yapıdır. Örneğin yöneticinin seçimle işbaşına gelmesi olgusu sadece bir yasal dü-zenlemeyi değil, kendini dürüst, adaletli ve liyakatli bir seçime hazırlamış toplumu da gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde yöneticinin açık hatasında halkın ona karşı çıkmasının adı isyan ya da fitne olmamalıdır. İtaat kavramı için de aynı durum geçerlidir; Kur’an sadece yöneticiye değil, hiç kimseye bilinçsiz ve ölümüne bir itaati emretmemektedir. İnsan sayısı kadar farklı aklın, anlayışın, yaklaşımın olabileceği dünya hayatında fertlerin belirli siyasî eğilimleri ol-ması doğaldır fakat kendi siyasî yaklaşımını tek doğru imiş gibi göstermek yanlıştır. Siyasî hareketlere meşrûluk kazandırma kaygısı taşıyan tefsirlerde yöneten ile yönetilen arasındaki

ilişki türüne isim konurken, gerçek bağlamından koparılmış ayetler delil getirilmektedir. Müellif konuyla ilgili örneğinde yönetilenin yöneticiye itaat etmesi gerektiğini savunurken kullanılan ayette aslında Hz. Âdem'in iki oğlundan bahsedildiğini, yani ayetin siyasî bir ilişkiyle hiç ilgisi olmadığını vurgular. Müellifin Maturidî, Kummî, Huvvarî gibi müfessirlerin eserlerinden getirdiği örnekler Kur'an'a siyasî bir bakış açısıyla yaklaşmanın oluşturduğu çıkmazları belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

Müellifin siyaset teorisinin Kur'an'a dayandırılmasıyla ilgili üzerinde durduğu son konu bazı müfessirlerin ısrarla savunduğu, yöneticinin mutlaka erkek olması gerektiği meselesidir. Müellife göre kadının yönetici olamayacağı Kur'an'ın konuyla ilgili bir emrini değil, bu tefsirlerin yazıldığı dönemin kadına dair algısını yansıtmaktadır. Ayrıca yönetimlerin uzun yıllar babadan oğula geçmesi de toplumda belirli bir yönelişin kemikleşmesine yol açmıştır. Bir toplumda kadına verilen eğitim, öğretim haklarının veya ona biçilen konumun sonucu olarak kadının siyasî hayattan uzak durması, Kur'an'a dayandırılan bir zorunluluk değil, bir tercih veya bir yönlendirme olarak ortaya konmalıdır. Kur'an'da kadının siyasî aklının veya yönetme kabiliyetinin zayıflığına işaret eden bir ayeti bulunmamaktadır.

Siyaset teorisine Kur'an'dan getirilen dayanaklara dair farklı türden çalışmalar olmakla birlikte tefsirin siyasal söylem ve hedeflerden ne boyutlarda ve yönlerde etkilendiğine dair kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle elimizdeki bu eser belirli bazı konulardaki eleştiriler dışında siyaset ile tefsir arasındaki ilişkiyi tamamen akademik bir bakış açısıyla analiz etmesi bakımından tefsir alanındaki çok önemli bir boşluğu doldurmakta ve bundan sonraki çalışmalara yön vermektedir. Siyasî düşünce teorisi toplumların yaşamını bu kadar derinden etkilerken ve dünya neredeyse tamamen bu teori üzerinden yönetilirken tefsir akademisinin Kur'an'a siyasî yaklaşım konusuna daha fazla eğilmesi gerektiği ortadadır. Müellifin siyasî tefsirin tarihsel ve kavramsal altyapısına dair çıktığı yolculuğun, günümüzde Kur'an'ın birtakım siyasî eğilimlere nasıl hizmet ettirildiğini gösteren örneklerle noktalanması gerektiği kanaatindeyiz. Bu düşüncemiz eserde gördüğümüz bir eksiklikten ziyade onun daha da zenginleşmesi ve İslam coğrafyalarında günümüzde yaşananlara ışık tutması hedefine matuftur. Zira günümüzde özellikle İran ve Afganistan gibi ülkeler başta olmak üzere İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yıllardır devam eden kaosun arka planında Kur'an ayetlerine yüklenen siyasî anlamlar yer almaktadır. Müellifin ötekileştirme, belirli bir siyasî erke tüm yetkileri verme, kadınlara uygulanan yasaklar gibi pek çok uygulamada eserinde serrettiği dayanaklar bugün de kullanılmaktadır. Geçmişte Kur'an'a bu türden yaklaşımlara bir şekilde alet olmuş ilim ehlinin aynı hataya bir daha düşmemesi için de bu türden bilinçlendirmelere şiddetle ihtiyaç olduğu kanısındayız.

Kaynakça

- Çalışkan, İsmail. *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kayacan, Murat. “Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci Adlı Eser Bağlamında Siyasal Tefsirin Se-rüveni”. *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2018), 38-43.
- Paçacı, Mehmet. “Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 10 (Temmuz 2003), 161-167.
- Sümertaş, Burhan. “Yeni Bir Tefsir Tarihi: Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/4 (Mayıs 2004), 255-259.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Zeynep CERAN).

Yazar(lar) / Author(s):

Zeynep CERAN

Finansman / Funding:

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / The author acknowledges that she received no external funding in support of this research.